

Andrej Ivanuša

LOPATICA, NOŽEK IN KLJUČEK

Kovani in papirnati denar na Kitajskem

Tri območja na svetu si lastijo prvenstvo nastanka kovanega denarja. To so Grčija, Indija in Kitajska in to naj bi bilo okrog 700 let pred našim štetjem (p.n.š.). Ti podatki niso posebej zanesljivi, ker najdemo v arheoloških najdiščih prve kovance kasneje. Vsekakor so se pojavili nekako v času, ko je človeštvo osvojilo različne metalurške tehnike in so je pričela uporaba zlata, srebra in bakra, oziroma bron /zlitina bakra in kositra/.

Potreben je bil še en odločilni preobrat v človeški zgodovini. To pa je nastanek prvih čvrstih držav s centralno vladavino in močnimi vladarji. Ti so določali velikost, težo, kvaliteto in vrednost kovanega denarja. Ob tem se je lahko v dobro organiziranih skupnostih razvila trgovina. Dobra trgovina je potrebovala menjalno sredstvo, ki bi bilo praktično in ne bi spreminjalo svojih lastnosti. Videli smo, da so kavriji (polžje hišice polža *Cypraea Moneta*) dolgo časa bili zelo uporabni kot menjalno sredstvo, vendar so imeli eno slabost. Na določenih mestih jih je bilo preveč in so bili brez vrednosti, na drugih pa jih je bilo premalo in so zato nastajale težave pri zagotavljanju dovolj velikih količin za menjavo.

PRVI NOVCI

Tako so se hitro pričeli pojavljati ponaredki kavrijev. Če ni bilo pravih, so jih ljudje poskušali narediti iz kosti, kamna, žada, srebra, bron, zlata, itd. A kovinski kavriji so bili težki in manj primerni kot menjalno sredstvo. Na Kitajskem se je vse spremenilo po letu 481 pred našim štetjem. Kraljestvo Zhou je razpadlo na tri manjša kraljestva (Wei, Han in Zhao), ki so se med seboj stalno bojevala. V tem času se je razvila tehnologija pridobivanja železa in kljub vojni je zelo narasel standard življenja. Cesar Xian iz kraljestva Zhao je okrog leta 335 p.n.š. prepovedal uporabo kavrijev kot menjalno sredstvo, saj je želel, da bi se namesto njih uveljavili njegovi bakreni novci. Ti so imeli luknjo v sredini, da jih je bilo mogoče nanizati na vrstico, tako kot so to počeli z navrtanimi kavriji. Mošnjičkov ali denarnic še ni bilo, potrebno jih je bilo iznajti.

Na prostoru Perzije (danes Iran) so se okrog 500 p.n.š. kot menjalno sredstvo uporabljali kosci srebra, ki so jih sploščili v ploščice različnih oblik. Sčasoma so dobivale okroglo obliko in na obeh straneh so se začele gravirati z različnimi znamenji in slikami ali vzorci. Srebrnike so uporabljali tudi v Turčiji, Grčiji, Makedoniji in na koncu še v Rimski državi. Ker srebra ni bilo veliko, so uporabljali še bron in zlato za njihovo izdelavo.

NADOMESTKI ZA KAVRI

Vrnimo se h kitajskim kovancem. Danes smo vajeni, da so kovanci okrogli. Vendar ni bilo vedno tako. Ljudje so jim dajali različne oblike. Prvi kitajski kovanci so bili tudi v obliki »lopatice« in »nožička«. Hm, kako torej vemo, da imamo opravka s kovanim denarjem? Pravzaprav, kako sploh vemo, da je kaj denar?

Če primerjamo kovanec s primitivnim denarjem, kot je kavri, mora ta zadostiti trem pogojem. Na kovancu mora biti označen izdajatelj. Drugič mora imeti neko vrednost sam po sebi, torej mora imeti kovina iz katere je izdelan kovanec določeno vrednost. Ta kovina mora tudi biti nekako »enakovredna« vrednosti kovanca. Če pade daleč pod njegovo dejansko vrednost, potem je to bolj žeton, kakor kovanec. Kot tretje pa mora biti na njem označena denominacija, torej menjalna vrednost kovanca in nam tako ni potrebno vsakokrat »vagati« oziroma »vrednotiti« kovanec. Namreč, če na njem ni vrednosti, potem bi trgovali z dejansko vrednostjo kovanca, oziroma z vrednostmi kovin iz katerih je sestavljen.

Zaradi pomanjkanja kavrijev so v starih kitajskih državah iskali zamenjavo za njih. Še najboljše se je izkazala kovinska ploščica, ki je bila različnih oblik. Kot ena najbolj zgodnjih je posebna večkotna ploščica, ki je še najbolj podobna »lopatici«. Ker so si jo izmislili v kraljestvu Zhou, so druga kraljestva iskala drugačne oblike. Tako najdemo kovanec v obliki »nožička« v državi Chi. Na ročaju je imel odprtino, da ga je bilo mogoče nanizati na vrstico. Drugje so skušali posnemati obliko kavrija, oziroma so naredili 'fižolček', ki so ga kasneje sploščili in nastale so okrogle ploščice. Tudi te imajo luknjo v sredini, da jih nizamo na vrstico. Vrvice s kovanci so nosili okrog vratu in skrivali pod obleko, da mimoidoči niso opazili njihovega bogastva.

Kovanci v obliki lopatice

Kovancii v obliki nožička

Ti prvi kovanci so bili kovani tako, da je bila njihova teža vedno enaka en 'shu'. A ta mera se je razlikovala od kraljestva do kraljestva. V državi Zhou je 1 shu meril 0,65 grama, v cesarstvu Liang pa je bil 1 shu 0,67 grama. Znotraj dežele pri trgovanju ni bilo težav, te so nastopile, ko so trgovci različnih dežel trgovali med seboj in se vedno sproti dogovarjali in se pričkali za teh nekaj desetink grama razlike. A tudi tukaj ni bilo tako preprosto. Cesarska kovnica je kovala »lopatice« v teži 0,5 grama. Kajti skladno s cesarjevim ukazom je bila razlika vknjižena kot strošek izdelave in je pripadla kovnici. Javno je bila »lopatica« težka 0,65 grama, 0,15 grama pa je bilo 'plačilo' kovnici. Večja enota je bil liang in je bil 24-krat težja enota, torej je bil en liang dejansko težek 12 gramov, uradno pa 15,6 grama. A to ni kakšna kitajska posebnost, na ta način so kovali in plačevali kovnice tudi v srednjeveški Evropi.

Okrogli kovanci s kvadratno luknjo v sredini iz različnih obdobj.

Kovanec v obliki ključka

Ker je bilo kovanje v celoti ročno, je bila tudi razlika v teži med posameznimi kovanci. Zato so velikokrat tehtali večjo količino novcev in se s točno težo posameznega niso preveč obremenjevali. Kovanci – lopatice so bili denominirani v vrednostih 6 shu, 12 shu (= ½ liang), 48 shu (= 2 liang) in 72 shu (= 3 liang). Kovanci – nožički so bili nosili vrednosti 10 shu, 20 shu in 30 shu, ki je bila tudi glavna (nosilna) vrednost.

MONETARNE REFORME

Na Kitajskem so se tako rojevala in propadala različna kraljestva in v njih so bile v veljavi različni menjalni predmeti, kavriji in kovanci različnih oblik in vrednosti ter narejeni iz raznih kovin, zlitin in žada. Ko se je pričelo stabilnejše obdobje, so različni cesarji in njihovi finančni ministri (mandarini) poskušali narediti red in uvesti nek sistem v vse skupaj. V času zgodnje dinastije Shang, je bil na cesarskem dvoru mandarin Wang Yu-Ch'uan Mang, ki je v prvem stoletju našega štetja naredil prve menjalne tabele, ki so vsebovale tako kavrije kot kovan denar. Določil je tudi menjalna razmerja.

V tem času so tudi druga kraljestva poskušala uvesti red na monetarnem področju in cesarji so pričeli predpisovati natančne mere in sestavo kovin za posamezne vrste denarja. Določale so tudi obliko, napise in gravure na kovancih. Proces unifikacije monetarnega področja je trajal nekako vse do 5 stoletja. V tem času so se kot denar najbolj uveljavili kovinski nožički. Dobili so natančno obliko, težo in gravuro. Obstajala sta nožiček za ½ jin in za 1 jin. Prav tako so se pričeli kovati okrogli kovanci s sredinsko kvadratično odprtino in takšni, ki so podobni ključkom. A kasneje so prevladali le okrogli s kvadratno odprtino in njihov način izdelave se je vedno bolj izpopolnjeval. Teža je postajala vedno bolj enaka za vse kovance v seriji, uredili so sorazmerje kovin in natančno določili njihovo menjalno vrednost.

PAPIRNATI DENAR

Kitajski bankovec iz obdobja Hsien Feng (1853 do 1859).

Na Kitajskem se je leta 118 p.n.š. zgodila še druga »revolucija«. V določenih predelih so pričeli uporabljati kvadratične kose jelenje kože s stranico okrog 30 cm kot menjalno sredstvo. Poslikali so jih z živahnimi barvami. Ti kosi jelenje strojene kože so bili zametek kasnejšega papirnatega denarja ali bankovcev, kot jim rečemo danes.

Denar, ki je bil natisnjen na papirju, se je pojavil na Kitajskem v devetem stoletju. Njegova uporaba je naraščala, a ker je bil podložen ponarejanju, je povzročal tudi inflacijo in leta 1455 ga je takratni cesar ukinil.

Znova so izdali bankovce v obdobju Hsien Feng (1853 do 1859). Natisnili so velike količine, ki jih je še danes med zbiralci numizmatiki mogoče poceni kupiti. Ti bankovci so znani po tem, da je na gornji strani bankovca majhna luknja. Banka je namreč bankovce spela skupaj s posebnim usnjenim paščkom in jih tako razpečevala. Luknja v bankovcu nikakor ni vplivala na njegovo vrednost.

NASTANEK KART IZ DENARJA

Splošno uveljavljeno mnenje je, da so se igralne karte pojavile na Kitajskem kmalu po izumu papirja. Ko so bili natisnjeni prvi bankovci, so se v devet stoletju na Kitajskem pojavile tudi karte. Menijo, da so v začetku za igranje uporabljali kar sam kovani in papirnati denar. Višja vrednost je izigrala nižje vrednosti in zmagovalec je pobral v igro vložen denar. A to je bilo že v tistem času kaznivo in zato so se

iznajdljivi Kitajci domislili nadomestnega 'denarja' za igranje. Igralni denar je bil razdeljen na 4 velikostne enote. Stare kitajske karte imajo narisana znamenja bambusa in krogov. Prvo znamenje ponazarja papir, torej bankovec, drugo pa kovanec. Namreč, prvi papir so pričeli izdelovati iz bambusa.

Karte so iz Kitajske potovale po svilni poti in prišle z Arabci na zahod. Mameluki v Egiptu in Mavri v Španiji so si krajšali dolge nočne ure na straži, prevaranti so ciganili mimoidoče. Tako so na karte naleteli križarji in jih iz Egipta prinesli v Evropo. Druga pot pa je bila z juga preko Španije. Tiste, ki so potovale s križarji, so dobile nove simbole, ki so bili bližji srednjeveškemu viteškemu pojmovanju in so kragulček, srce, hrastov list in želod. To je bilo kasneje nadomeščeno s simboli kara, srce, pik in križ, ker jih je bilo lažje gravirati in tiskati. Karte z južne smeri pa so zadržale simbole, ki imajo poreklo na Kitajskem, to so palica (bambus), kovanec, meč in čaša. V Evropi smo karte spoznali šele v drugi polovici XIV. stoletja. Najprej so jih igrali na dvorih in veljale so kot odličen nadomestek za šah. Šele kasneje so zašle v gostilne in bile v določenih obdobjih prepovedane.

Viri:

- <http://www.calgarycoin.com/reference/china/china.htm#index>
- Davies, Glyn. 1994. A History of Money, from Ancient Times to the Present Day. University of Wales.
- <http://www.pagat.com>